

**O'ZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA'M ORTA
ARNAWLI BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI
BERDAQ ATINDAG'I QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK
UNIVERSITETI
FIZIKA-MATEMATIKA FAKULTETI
A'MELIY MATEMATIKA HA'M INFORMATIKA TA'LIM
BAG'DARI
" Web texnologiyalari " TEMASINDA**

REFERAT

JUMISI

Orinlag'an:
Qabillag'an:

**Qalbaev I.
Tajibaev Sh.**

No'kis-2016

MAZMUNI

KIRISIW.....	3
1-§. Web texnologiyalari	4
2-§. Web-sayttin' logikali'q strukturasi' ha'm fizikali'q strukturasi'	12
3-§. Html tilinde web hu'jjet jaratiw	17
4-§. Html hu'jjetini'n' du'zilisi ha'm dynamic html ken'eytpesi	24
JUWMAQLAW	27
PAYDALANI'LG'AN A'DEBIYATLAR	28

KIRISIW

Biz web texnologiyalardı u'yrenen ekenbiz bunda biz Web sayt jaratıw, onı Internette ja'riyalaw ha'm basqarıw jollari'n u'yrenemiz.

Kompyuterlerdegi mag'lıwmatlardan, programmalar, texnikalıq qurılmalardan birgelikte paydalanıw ushın kompyuterler tarmaqlarg'a birlestiriledi . Kompyuter tarmaqları 3 tu'rde boladı: lokal, regionlıq ha'm global tarmaqlar. Lokal tarmaq jaqın aralıqta jaylasqan (500 metr aralıg'ında, bir xana yaki binadag'ı kompyuterler), regionlıq tarmaq - bir oblast ishindegi qalalar, rayonlarda jaylasqan kompyuterlerdi, al global tarmaq dunya ju'zini'n' ha'r qıylı ma'mleketlerinde, kontinentlerinde jaylasqan kompyuterlerdi bir-biri menen baylanıstıradı.

Internet – bul birden-bir standart formada xızmet ko'rsetiwshi jer ju'zlik global kompyuter tarmag'ı bolıp esaplanadı. Oni'n' atı «tarmaqlararalıq» degen ma'nisti an'latadı. Internet tarmag'ının' tiykarg'ı yacheykaları – bul jeke kompyuterler ha'm olardı o'z-ara baylanıstırıwshı lokal tarmaqlar.

Internet xızmetleri internet provayderleri ja'rdeminde baylanıs kanalları sıpatında telefon tarmag'ı, kabelli kanallar, radi'o ha'm kosmoslıq baylanıs sistemalari'nan paydalanıw mu'mkin [1-3].

Internet arqalı ha'r qıylı informatsiya, kerekli mag'lıwmatlar alıw mu'mkin, jan'alıqlar menen tanısıw, elektron pochta xızmetinen paydalanıw, reklama jaylastı'ri'w arqalı sawda-satıq menen shug'ıllanıw, virtual kitapxanalardan paydalanıw, tanısıw, forum, videokonferentsiyalarda qatnasıw mu'mkin.

Internet xızmetlerini'n' ishinde en' ken' tarqalg'anı – bul WWW xızmeti [1].

1-§.Web texnologiyalari

WWW yaki Web degenimiz ne? World Wide Web –Всеменная паутина, bizin' tilde «dunya ju'zlik tor» degendi an'latadı .

WWW – bul gipertekst tiykari'ndag'ı multimedialıq bo'listirilgen informatsiyalıq sistema. Bul tu'siniklerge anıqlıq kiriteyik.

Bo'listirilgen mag'lıwmatlar sisteması: mag'lıwmat ju'de ko'p WWW-serverlerde (servers) saqlanadı. Server – bul arawlı programmalar jazılğ'an ha'm Internet tarmag'ına jalğ'ang'an kompyuter [1].

Tarmaq paydalanıwshıları bul mag'lıwmatlardı WWW-dokumentlerdi ko'riw mu'mkinshiligin beretug'in klient dep atalıwshı arawlı programmalar ja'rdeminde aladı. Onın' ushin bul programma tarmaq arqalı serverge zapros (talapnama) jiberedi. Bul talapqa juwap retinde server sol mag'lıwmat saqlanıw turg'an fayldı jiberedi yaki bul talaptı orınlay alalmag'anlıg'ın bildiredi. Klient ha'm serverdin' birge islesi'wi' protokol dep atalıwshı belgili bir qag'ıydalar arqalı a'melge asırıladı. WWW da qabıllang'an protokol

HyperText Transfer Protocol (gipertekst jiberiw protokoli), qısqasha http dep ataladı [3-4].

Multimedia: mag'lıwmat tek g'ana tekst emes, ba'lki eki-u'sh o'lsheimli grafika, video, sesten ibarat boladı.

Gipertekst: WWW tegi mag'lıwmat saqlawshı ha'r bir hujjet gipertekstli hujjet dep ataladı. Bunday hujjet ishinde sol hujjettegi bir obektke yaki sırtqı (sol yaki basqa serverde jaylasqan) faylg'a silteme beriledi. Bunday siltemeler gipersilteme yaki giperbaylanıs dep ataladı.

Web bette olar ayrıqsha ren'de jazılğ'an yaki astı sızılğ'an tekst, grafika ko'riniste boladı. Gipersiltemeler arqalı web betlerdi ko'rip otırg'an paydalanıwshı tezde hujjetin' bir bo'liminen basqa bo'limine yaki bir hujjetten basqa bir xujjetke o'ti'wi' mu'mkin.

Web katalog - bul Web betliklerdi ha'r qıylı temaları boyınsha toparlarg'a ajıratıwshı Web uzal [3].

Webbetlikler - bul tarmaqta ko'riw ushin arnawlı tu'rdegi formatlang'an tekstli fayllar, al Web uzel - bul betliklerdi o'z-ara baylanıstırıwshı jıynaq. Web uzelge jalg'ang'anda birinshi ko'rinetug'ın betlik HomePage (домашная страница) dep ataladı. Betlikler o'z-ara giperbag'ıtlar (gipersiltemeler) arqalı baylanısqan. Giperbag'ıt - bul bir so'zdi yaki obektti basıw arqalı ekinshi bir betliklerge o'tiw. Demek, Web uzel jaratıw waqtında giper bag'ıtlardı ayqın ko'rinetug'ın ha'm tu'sinikli etip jaylastırıw bir qansha a'hmiyetli [2-5].

Web-betlikti jaratıwdı baslawda en' da'slep Web-betlik qanday tiptegi mag'lıwmatlar menen toltırılatus'ınlıg'ın anıqlaw kerek. Web betliklerde to'mendegi komponentler qatnasıwı mumkin:

- Tekst
- Suwretler
- Ani'matsiyalıq grafika
- Audiofayllar
- Videofayllar

Bul komponentlerdin' barlıg'ın qollanaberiw Web betlikti bir qansha quramalastradı. Ko'pshilik

betlikler tekstler ha'm suwretleniwlerden ibarat.

Web - master jan'a proekt jaratıwda programmalıq ta'miynleniwge qoyılatus'ın talaplar

to'mendegishe:

- HTML kodlari'n qayta islewshi tekstli redaktorlar 5
(Bloknot, WordPad, GoldenPen);
- Arnawlı programmalar (HomeSite, Macromedia Dreamweaver h.t.b.);
- Vektorlı ha'm rastrlı grafikalıq redaktorlar
(Corel Draw, Adobe Photoshop);
- Brouzer (Internet Explorer, Netscape Navigator);
- Redaktor GIF ani'matsii (Ulead Gif Ani'mator);

Web-betliklerdin' grafikalıq komponentlerin tiykarg'ı 3 kategoriyag'a ajıratıw mu'mkin.

- Qosımsha tekst ha'm fotografıyalarg'a iye illyustrativ grafika
- Tu'sindiriw ushın qollanılatug'ın sızılma, sxema, su'wret ha'm basqarıw elementleri;
- Dekorativ grafika Web_betti bezew ushın qollanılatug'ın elementler (fonlıq su'wretler, bo'leklerge ajıratıwshı sızıqlar, fayldın' grafikalıq baslamaları h.t.b.)

Web betlikler jaratıw 2 etaptan ibarat. Materiallardı tayarlaw ha'm usı materiallarg'a ashıq dostuplar (bul web betliklerdi ko'riwge ruxsat) jaratıw. Materiallar tayarlaw – bul HTML tilinde jazılğ'an Web-betliktegi mag'lıwmatlardı jazıw. Al ashıq dostup ta'miyinlew degende WWW tarmag'ında server xızmetin atqarıw tu'siniledi.

Web-hu'jjette mag'lıwmatlar gipertekst (obektler, giperbag'ıtlar, illyustratsiya h.t.b.) ko'rinsinde boladı [3-5] .

Web-betlerge qoyılatug'ın talaplar to'mendegishe :

Web betlerdi jaratıwda betlerdin' mazmunı, grafika ha'm ren'lerden paydalanıw, texnologiya, ju'kleniw tezligi, navigatsiya jumislari'n sho'lkemlesti'ri'wde to'mendegilerdi umıtpaw kerek

- menyu punktleri 5-7 den aspag'anı maqul,
- bir bette 30-40 kbayt grafikalıq ko'rini jetkilikli,
- birinshi bettin' dizaynı azg'ana bolsada basqa betlerdin' dizaynınan ayrıqsha bolıwı kerek,
- web-betke qoyılatug'ın grafikalıq ko'rinslerdin' formatı JPG, JPEG ha'm GIF bolıw kerek,
- paydalanıwshı serverdin' qalegen jerinen saytın'ızdın' yaki betin'ızdın' qalegen jerine bara alıwı kerek,
- ko'p ko'lemli mag'lıwmattı mayda bo'leklerge bo'lgen maqul, mag'lıwmat bir ekran beti ko'leminde bolg'anı qolay,
- jaratılğ'an betlerdin' atı anglichan tilde bolıwı kerek,
- gipersiltemeni'n' ren'i fon ren'i menen birdey bolmawı kerek,

- Web betlerdi jaratqanda keyinshelik olarg'a o'zgeris kirite alatug'in etip du'ziw kerek,
- birinshi bette sayt mazmunı, ishindegi materiallar, avtorlar haqqında mag'lıwmat berip qoyg'an maqul,
- bette artıqsha ani'matsiya obektleri bolmag'anı maqul, sebebi olar ko'zdi sharshatadı ha'm bettin' ju'kleniw tezligi pa'seyip ketedi,
- sayttag'ı grafika ha'm ani'matsiya obektleri tek g'ana ja'rdemshi qural retinde qollang'anı maqul, sebebi ko'p paydalanıwshılar Internette sayaxat etiwdi tezletiw maqsetinde grafikalıq ko'rinislerdi «o'shirip taslaw» rejimin ornatıp qoyadı,
- bas ha'rip penen terilgen tekstten paydalanban',
- freymlerden paydalanbag'an maqul,
- sayttın' ha'r bir betini'n' ko'lemi 80-100 kilobayttan aspaw kerek (grafikanı qosqanda), optimal ko'lem - 40-50 Kb,

Jobalastırıw basqıshı sayt dizaynında en' a'hmiyetli bolıp esaplanadı. Bul basqıshıta biz tek g'ana qalem ha'm qag'az benen qurallanıw, to'mendegi sorawlarg'a juwap tabıwımız kerek:

1. Sayttın' maqsetin ha'm wazıypalari'n anıqlawımız kerek. Bul sayt klientlerge birew yaki bir zat tuwralı mag'lıwmat beriw kerekpe? Klient shaqırıwı kerekpe? Bilimlendiriw ushın ba? Mashqalalar sheshiw ushın ba? Dem alıw ushın ba? Ha'r qıylı wazıypalar ushın ha'r qıylı sayt strukturası qullanıladı.
2. Bul saytta qanday konkret informatsiya bolıwı kerek? O'zin'iz yaki zakazchik tuwralı ne aytpaqshısız?
3. Kerekli informatsiyanı jıynap, tayarlap qoyıw. Barlıq tekstler, suwretler, global tarmaqqa jaylastırmaqshı bolg'an barlıq fayllari'n'ızdı kompyuterde saqlap qoyıwın'ız kerek.
4. Sayttın' dizaynı qanday bolıw kerek? Mazmunına, maqsetine qarap konservativ, a'piwayi'' yaki ko'rkem bezelgen bolıwı kerekpe? Jaqsısı dizayn ha'm qag'azg'a tu'sirilgeni maqul. Bunda dizayn tiykarg'ı informatsiyadan basım bolıp ketpewin ta'miyinlew kerek

5. Saytın' logikalıq strukturasını oylap tabıw ha'm sıızıw kerek. Bunda o'zin'izge jaqqan bir saytqa kirip, onın' qanday sho'lkemlestirilgenin u'yrenip shıg'ıwın'ızg'a boladı.

Mısalı, o'zin'izdin' saytın'ız strukturası to'mendegishe bolıwı mu'mkin: bas beti, bul jerde sayt iyesi tuwralı mag'lıwmat, basqa betlerge kiriwge mira'a't siltemeler jaylasadı; basqa betlerde bolsa qızıg'ıwshılıqları'n'ız (hobbi), jumislari'n'ızg'a (shıg'armalar, qosıqlar, suwretler, proektler, programmalar) gipersılka-siltemeler, olar fotogalereya, audio-videoklipler h.t.b. tu'rde bolıwı da mu'mkin. Bul jerde avtor tuwralı ken'irek mag'lıwmat, pochta adresi, suwreti saqlanatuğ'ın betke silteme bolıwı mu'mkin.

6. Saytın' fizikalıq strukturasını oylap ko'rin', yag'nıy sayt papkasındag'ı ha'r bir fayldın' belgili ishki papkalarda an'sat tabılatuğ'ın etip jaylasıwın ta'miyinlew mısalı, barlıq suwretler images papkasında, al qosıqlar clips papkasında h.t.b..

7. Qaytadan joqarıdag'ı barlıq basqışlardag'ı jumislardı ko'zden o'ti'ri'w. Hesh na'rse umıtlmadıma [3]?

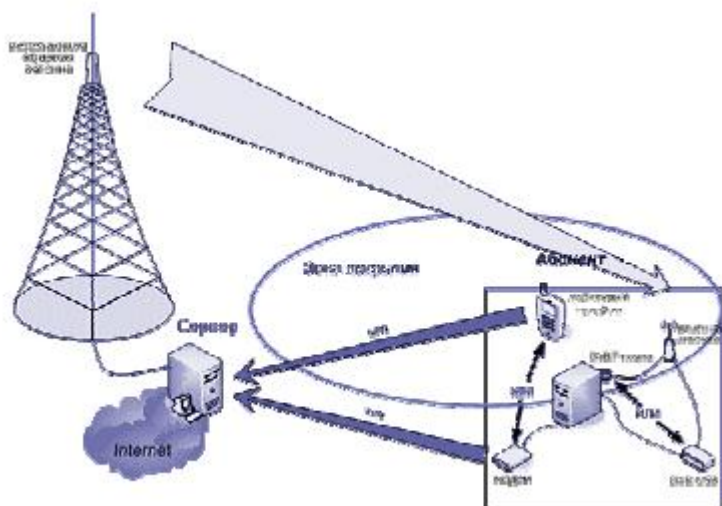
Internettin' klientleri ha'm serverleri

Web-betler htm yaki html ken'eytpeli tekstli fayllarda saqlanatuğ'ının aytıp o'tken edik.

Grafikalıq ko'rinisler, audio- ha'm videorolikler h.t.b. obektler bo'lek fayllarda tiyisli formatlarda saqlanadı. Brouzer Web-betti ju'klew protsesinde bul grafikalıq, sesli, video fayllardı da ju'kleydi ha'm soni'n' menen Web bettin' tolıq ko'rinisin ekrang'a shıg'aradı.

Bul betler bizin' kompyuterimizge qalay tu'sedi? Onı tu'sinip alıw ushın biz klient ha'm server tu'siniklerin ko'rip shıg'ıwmız kerek.

Internettegi barlıq programmalar eki u'lken toparg'a bo'linedi: klientler ha'm serverler. Server programmalar kerekli resurslardı klient programmalarg'a jiberedi. Klientke bir fayl yaki mag'lıwmatlar kerek bolsa, ol serverge arnawlı talapnama jiberedi. Server bul talapnamanı qayta islep serverge soralıp atırg'an mag'lıwmatlardan ibarat bolg'an yaki bul mag'lıwmatlardı jiberiw mu'mkin emesligi tuwralı juwap jiberedi [1].

Esaplaw sistemaları'nın' yaki tarmaqtın' bunday du'zilisi "klient-server" arxitekturası dep ataladı.

WWW de klient bolıp brouzer programmaları, al server bolıp brouzerlerdin' talapnamaları'n orinlaytug'ın Web serverler xızmet etedi.

Demek, "Web-server" – bul joqarı tezliktegi kanallar arqalı Internetke jalg'ang'an ha'm o'zini'n' qattı disklerinde Web betlerdin' faylların saqlawshı kompyuter de tu'siniledi, sonın' menen birge klient programmalardıń talapların orinlaytug'ın programma da "Web-server" dep ataladı. En' ken' tarqalg'an web server bolıp ha'zirgi ku'nde Apache ha'm Microsoft ta'repinen islep shıg'ılg'an Microsoft Internet Information Server, Sambar tabıladı. En' ken' tarqalg'an brouzerler – bul Microsoft Internet Explorer, Netscape Navigator, Opera, Mozilla.

Internetin' millionlap paydalanıwshıları bar, olar bir-birin tu'sinip islesi'wi' ushın tarmaqtaǵ'ı kompyuterler o'z-ara «so'ylesiw tili» haqqında bir kelisimge kelgen, ol protokol dep ataladı. Protokol — bul mag'lıwmatlar almasıw qag'ıydaları. Web-server ha'm Web-obozrevatel (brouzer) bir-biri menen mag'lıwmat almasıw ushın HTTP (HyperText Transfer Protocol –gipertekst almasıw protokolı) qabıllang'an. Bul protokoldın' da'rejesi TCP/IP (Transfer Control Protocol/Internet Protocol — Almasıwdı basqarıw/Internet protokolı).da'rejesinen joqarı bolıp tabıladı.

Web –betlerdi ko'rip shıg'ıw ushın arnalg'an programmalar

Web betler ju'de quramalı bolmasa, onda barlıq brouzerler onı birdey etip ko'rsetedi. Al quramalı betler ha'r qıylı brouzerlerde ha'r tu'rli ko'riniste bolıwı mu'mkin. Web betlerdi jaratıwda en' optimal jol bettin' basında «mına brouzerde jaqsı ko'rinedi» dep sol brouzerdi ju'klew ushın giperssilka qoyg'an

Maqul [6].

Internet Explorer brouzeri

Bu'gingi ku'nde veb-betlerdi ko'rip shıg'ıw ushın arnalg'an programmalar ishinde en' ken' tarqalg'an bolıp Microsoft Internet Explorer brouzer esaplanadı. Bul brouzerdin' Internet Explorer 5 versiyası HTML kodlari'n, JavaScript ha'm VBScript stsenariyelerin qollap quwatlaydı. Ha'zirgi waqıtlar Internet Explorer 7 versiyası shıg'arılǵ'an. Bul brauzer 2006-jıldın' basında brauzerler bazari'ni'n' 80-85% in iyelegen.

Opera

Paydalanıwshılardıń basım ko'pshiligi Web betlerdi ko'riw ushın MS Internet Explorer programmasınan paydalansa, ayı'rım paydalanıwshılar o'zine basqa brouzerlerdi qolay ko'redi. Mısalı, Opera brouzeri. Bul brouzer ko'p artıqmashılıqlarǵ'a iye:

tezligi, kompaktlıǵ'ı, bet ju'kleniw protsessi tuwralı tolıq mag'lıwmat, qolaylı interfeys, stillerdin' kaskadlı kestelerin qollaw. Biraq bul brouzerdin' kemshiligi – ol da dinamikalıq obektlerdi qollap-quwatlamaydı. En' aqırǵ'ı versiyası Opera 9.10 Final 2006-jılı 18-dekabrde shıg'arıldı.

Mozilla Firefox

Du'nyada belgililik jag'ınan brauzerler arasında 2-shi orındı iyeleydi. Buring'i' atamaları Phoenix ha'm Firebird. Onın' 1.0 versiyası 2004-jılı 9-noyab ku'ni shıg'arılǵ'an. 99-ku'n ishinde tarmaqtan 25-million ret tartıp alıng'an. 344-

ku'nnen keyin 100-milliong'a jetken. 2005-jıldın' noyabrinde Internet-brouzerler bazari'nın' 9,4% in iyelegen. Al 2006-jıldın' ortalari'na kelip bul ko'rsetkish 11-14% ti qurag'an. Mozilla Firefox 2.0 versiyası 2006-jıldın' 25-oktyabr ku'ni shıqtı [1-5].

2-§. Web-sayttin' logikali'q strukturasi' ha'm fizikali'q strukturasi'

Web sayt jaratıwda en' a'hmiyetlisi sayttın' barlıq betleri aldınnan islep shıg'ılǵ'an struktura boyınsha bir-biri menen tıǵ'ız baylanısqan bolıwı kerek. Bunday struktura logikalıq dep ataladı. Betler bir-biri menen qalay baylanıladı? Ol saytta informatsiya qalay sho'lkemlestirilgenligine qaraydı. Na'r bir sayt ushın oni'n' o'zini'n' strukturasi (du'zilisi) islep shıg'ıladı. Sayttı strukturizatsiyalawdın' bir neshe printsipleri bar. To'mende jaqsı strukturalastırılǵ'an saytqa mısıl keltiremiz.

Заставка Главная страница

Новости сайта

Раздел 1 Страница 1 Страница 2

Раздел 2 Страница 1 Страница 2

Сведения о разработчиках Контактные данные Карта сайта

Joqarıdag'ı strukturanın' bo'limlerin ta'riypleyik.

Заставка — bul paydalanıwshı sayt adresin tergeninde bas betten aldın ekranda payda bolatug'ın

kishkentay Web bet. A'dette bunday bette sayttın' yaki oni'n' iyesini'n' grafikalıq logotipi boladı. Ol Macromedia Flash formatındag'ı film bolıwı mu'mkin ha'm onın' ju'kleni'wi' ko'p waqıttı talap eti'wi' sebepli sol jerde kishkene biraq ko'zge taslanatug'ın giperssilka (birdenine sayttın' bas betine o'tiwdi

ta'miyinlewshi silteme) qoyılǵ'anı maqul. Заставка bolıwı sha'rt emes, ol a'dette dem alıw yaki reklama saytlarında qoyıladı. Sayttın'ızg'a zastavka qoyıwdan aldın «ol sayttın'ızg'a kerekpe, sayt ishindegi materiallar menen baylanısı barma, sayt kontseptsiyasına tuwrı keleme?» degen sorawlarg'a juwap

beri'wi'n'iz kerek. Ko'binese paydalanıwshı Заставка ju'klenip bolıwın ku'tpey basqa betlerge o'tip ketedi.

Главная страница (sayttin' bas beti) paydalanıwshı sayttın' adresin konkret bir bettin' atın ko'rsetpey tergeninde ju'klenedi. Mısalı, <http://www.karsu.uz>. Bul bette sayt tuwralı qısqasha kirisiw informatsiyası beriledi, jan'alıqlar beriliw mu'mkin ha'm sayttın' basqa betlerine siltep turıwshı giperssilkalalar toplamı boladı. Geypara waqıtları bul bette sayttı islep shıqqan adamlar, olardıń avtorlıq huquqları, kontakt adresleri, basqada atı ko'rsetilgen adamlar, ka'rxanalar tuu'ralı mag'lıwmatlar keltirilgen bolıwı mu'mkin. Главная страница – bul barlıq saytlarda bolıwı kerek bolg'an element. Bul bet ko'p ko'lemli bolmaw kerek, sebebi paydalanıwshı onın' ju'klenip bolıwın kutpesten sayttan shıg'ıp keti'wi' mu'mkin. Bas bette paydalanıwshıg'a sayt tuwralı ulıwma informatsiya berilip, onda qosımsha mayda mag'lıwmatlar bolmaw kerek.

Bizin' bas betimizdin' atı default.htm (a'dette sonday) bolsın.

Sayt jan'alıqları ko'binese bo'lek betlerde jaylastırıladi. Olarda xronologiya boyınsha jan'alang'an ha'm tolıqtırılǵ'an mag'lıwmatlar dizimi saqlanadı. A'dette belgili bir waqıt (ay, kvartal, jıl) ishindegi informatsiya shıg'arıladi. Odan buring'ı «go'ne» informatsiya bolsa giperssilka siltep turg'an jan'alıqlar arxivinde saqlanadı.

Geypara waqıtları jan'alıqlar bas bette jaylastırılıwı mu'mkin. Bunda paydalanıwshı saytqa kirgennen-aq ne jan'alang'anlıg'ın ko'rip turadı. En' a'hmiyetlisi bul bettin' ko'lemin asırıp jibermeu kerek. Gey bir saytlar ju'de siyrek jan'alanadı yaki bolmasa ulıwma jan'alanbaydı, sol sebepli olarda hesh qanday jan'alıqlar bolmaydı.

Полезное содержимое сайта - sayttın' paydalı ha'm mazmunlı informatsiya bo'limi (sayttın' o'zi sol ushın jaratılǵ'an boladı. Ol tap kitaptag'ıday strukturalastırıladi: bir temag'a bag'ishlang'an temalar baplarg'a biriktiriledi, baplar bolsa – bo'limlerge. Sonday etip, saytqa kirgen adam baptan bapqa, bo'limnen bo'limge o'tip, tezde kerekli informatsiyanı tawıp alıwı mu'mkin. Bizin' saytıımızdag'ı paydalı informatsiya — bul 5.4.htm, 5.5.htm ha'm Links.htm betleri. 5.4.htm faylın Hobby.htm dep, 5.5.htm bolsa Projects.htm dep qayta atamalaymız.

Sayt avtorları tuwralı informatsiya ko'lemine qaray bas yaki arawlı bette saqlanıwı mu'mkin. Bul betlerden avtorlar menen baylanıs jasaw ushın, sayt tuwralı pikirin'izdi bildiriw yaki shag'ımlar ushın paydalanıwın'ız mu'mkin. Biz bul informatsiyanı 4.1.htm faylında keltirgenmiz. Onı About.htm dep qayta atamalaymız. Bul sayt reklama maqsetinde jaratılǵ'an bolsa, onda bul faylda baylanıs jasaw ushın kerekli bolǵ'an barlıq informatsiya (pochta adresi, elektron pochta, telefon, faks, h.t.b.) tolıq berili'wi' kerek.

Карта сайта — bul sayttın' logikalıq strukturası tolıǵ'ı menen suwretlengen arawlı bet. Bul karta paydalanıwshıǵ'a tezde kerekli informatsiyag'a jetisiwdi ta'miynleydi. U'lken saytlardıń barlıǵ'ı o'z kartasına iye boladı. Ondaı u'lken bolmag'an sayttın' kartası bolıwı sha'rt emes.

Web-sayttın' fizikalıq strukturası. Sayttın' fizikalıq strukturası kompyuter diskinde fayl ha'm papkaların' jaylasıwın ta'riypleydi [3-6].

Ko'lemi u'lken bolǵ'an saytlardı jaratıwda onıń barlıq web betlerin ha'm olarg'a tiyisli grafikalıq fayllardı ta'rtip penen belgili papkalarda ha'm ol papkaların' barlıǵ'ın bir sayt papkasında jaylastırǵ'an maqul.

Fayllar sistemasın du'rıs sho'lkemlestirsenn'iz, yag'nıy fayl ha'm papkaların' durıs jaylastırsann'ız, olardı basqarıw an'sat boladı. Bul tek g'ana sayttı jaratıw da'wirinde emes, ba'lki keyinshelik onı jan'alawda-da ju'de a'hmiyetli

Barlıq Web-dizaynerler qollanatuǵ'ın belgili bir tipovoy (u'lgi retinde) fizikalıq struktura islep shıǵ'ılǵ'an. Ol to'mendegi listingte keltirilgen. Bunda papkalar fayllardan ken'eytpesi joqlıǵ'ı menen ajırılıp turadı, al kvadrat skobkalardag'ı teksttin' bolıwı sha'rt emes.

<Sayttın' tu'b (kornevaya) papkası> default.htm download[s]

programl.exe

program2.zip

somefile.rar html[s]

pagel.htm

page2.html media

filml.avi

film2.swf

backgroundsound.mid pic[s]

picture1.gif

picture2.jpg

Bul strukturada Web-betler — bir papkada, grafikaliq fayllar — basqa bir papkada, multimediyaliq fayllar bolsa u'shinshi papkada h.t.b. jaylastirilg'an.

Tu'bir (kornevaya) papka dep bizin' saytımız jaylasqan papka aytiladi. Fayl default.htm — bul sayttin' bas beti. Bul fayl a'dette ha'mme waqıt tu'b katalogta jaylastiriladi.

download[s] papkasında Web-bet, suwret yaki multimediyaliq bolmag'an fayllar jaylastiriladi.

Olar programma, berilgenlerdin' faylları, arxivli fayllar bolıwı mu'mkin. Bunday fayldın' u'stinde giperssilka basılg'anda Web-brouzer onı ashıwdı yaki son' ashıw ushin diskte saqlawdı soraydı, bunday fayllar orınlanbaydı, yag'nıy obrabotka qılınbaydı. html[s] papkasında Web-betler jaylasadı.

media papkasında web betlerde qollanılǵ'an barlıq multimediyaliq fayllar jaylastiriladi. Bul AVI, Macromedia Flash h.t.b. formattag'ı fayllar, WAV, MIDI h.t.b. formattag'ı fon muzıkası, h.t.b.

pic[s] papkasında barlıq grafikaliq ko'rinisler jaylasadı. Gey waqıtları quramalı strukturadan paydalanıladi, onda ha'r bir papkada ishki papkalar bolıwı mu'mkin. Mısalı:

html[s] chapter1

pagel.htm

page2.htm chapter2

pagel.htm

page2.htm

pic[a]

chapter1

picture1.gif

picture2.jpg chapter2

picture1.gif

picture2 fla

(bunda chapter –bul bap). Bunday struktura ko'lemi u'lken bolg'an saytlarda qollaniladi.

Gey waqitlari sayttin' fizikalıq strukturasın sho'lkemlesti'ri'wde ulıwma basqasha jantasıw qollaniladi. Bunda fayldın' tu'ri emes, onın' logikalıq strukturası esapqa alınadı:

Sayttın' tu'b papkası> default.htm chapter1

pagel.htm

page2.htm

picture1.gif

picture2.jpg

chapter2

page1.htm

page2.htm

picture1.gif

picture2 fla

program1.exe

Sayt strukturasın jaratıwda jalg'ız bir jantasıw - ol qolay bolıwı kerek [5-6].

3-§. Html tilinde web hu'jjet jaratiw

Gipertekstli hujjetler jaratiw ushin arnawlı programma islep shıg'ılg'an bolıp, ol HTML – Hyper Text Mark up Language dep ataladı. Bul programma teg (tag) dep atalıwshı arnawlı kodlardan ibarat. Bul kodlar web-bette ko'rinbeydi, biraq olardıń ja'rdeminde avtor brouzer aynasında web-bet qanday suwretleni'wi' kerekligin ta'ripleydi. Hujjettegi tekst parametrleri, grafikalıq obektlerdin' jaylasıwı, ren'ler, gipersiltemeler h.t.b. Sol tegler ja'rdeminde beriledi. Demek, tegler – bul brouzer tu'sinetug'ın kodlar, xızmetshi so'zler.

HTML hujjeti <html> ha'm </html> tegleri arasındag'ı tekst bolıp tabıladı. Bul ashıwshı (<html>) ha'm jabıwshı (</html>) tegler ju'plıg'ı bolıp, bul xujjet HTML tilinde jazılg'anlıg'ın bildiredi.

HTML xujjeti

```
<head>
```

```
...
```

```
</head>
```

```
<title> ... </title>
```

```
<body>
```

```
...
```

```
</body>
```

bo'limlerden ibarat boladı.

Olardıń ishinde xujjetin' bası, atı ha'm denesi beriledi. Odan basqa shrift o'lishemin, bette jaylasıwın, ren'in, abzats, suwret parametrlerin belgilew, gipersiltemeler jaratiw, ha'r qıylı kesteler, formalar, freymler qoyıw ushin arnalg'an tegler ham bar.

Atributlar ashılıw tegina ten'lik belgisi menen tırnaqshag'a alıp jazıladı. Ma'selen:

```
<h1 align = " left " >.
```

To'mende HTML xujjetine bir misal keltirilgen

```
<HTML>
```

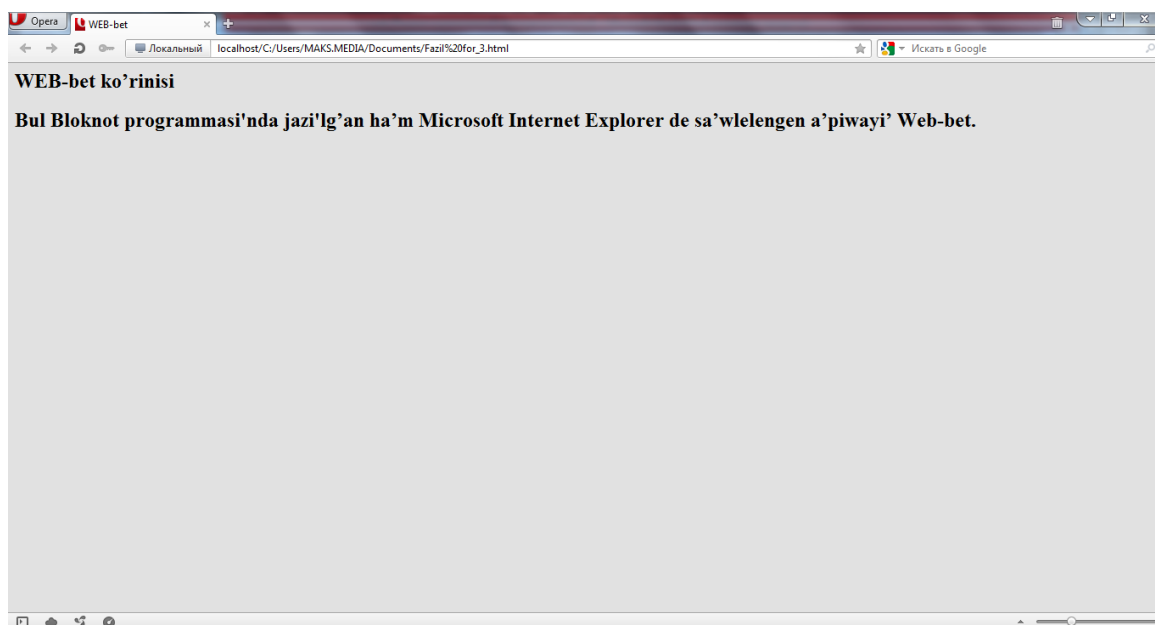
```
<HEAD>
```

```
<TITLE>WEB-bet</TITLE>
```

```

</HEAD>
<BODY>
<N1> WEB-bet ko'rinisi</N1>
<P>Bul Bloknot programmasında jazılg'an ha'm Microsoft
Internet Explorer de sa'wlelengen a'piwayi'
Web-bet.</P>
</BODY>
</HTML>

```


Gipertekstli hu'jjetler Bloknot tekst redaktorında (пущк →программы → стандартные → Блокнот) tayarlanadı. Bunday xujjetlerdi arnawlı brouzerler (Internet Explorer, Netscape Navigator, Mozilla) ja'rdeminde ko'riwge boladı. Bunda tegler sa'wlelenbeydi.

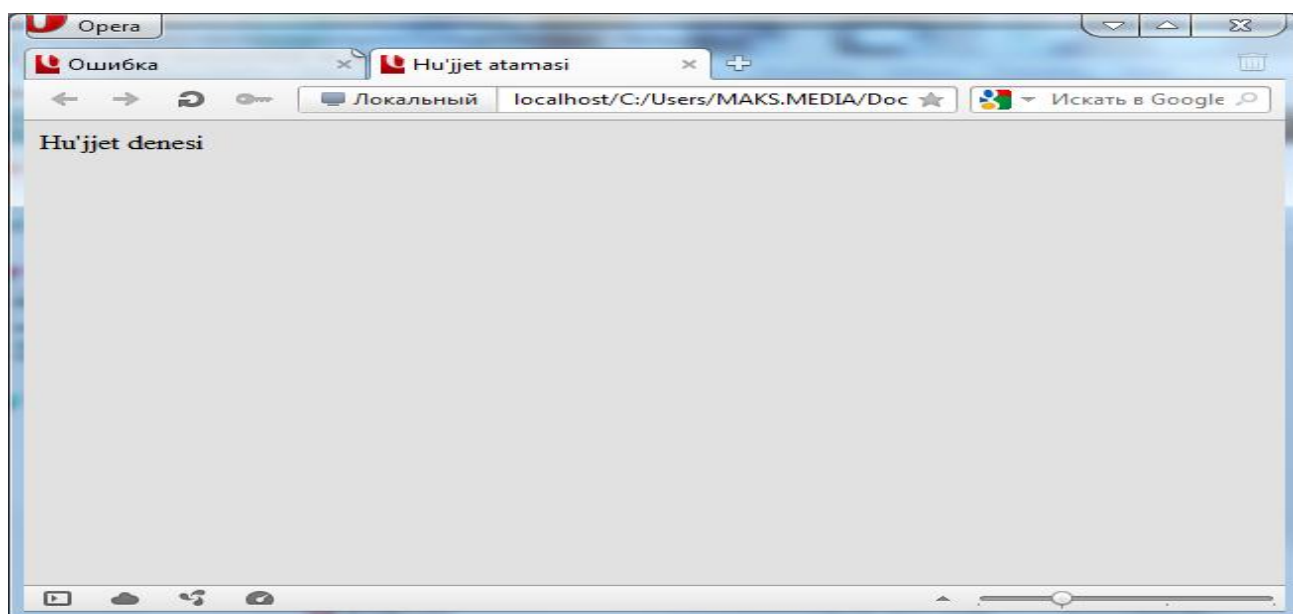
Web-hu'jjetler 2 bo'limnen (hu'jjet ataması, hu'jjet denesi) ibarat ha'm ulıwma du'zilisi to'mendegi ko'riniste boladı.

```

<html>
  <head>
    <title> Hu'jjet ataması </title>
  </head>

```

```
<body> Hu'jjet denesi </body>
</html>
```


Usı ko'rsetilgen tekstti redaktorda jazıp файл→Сохранит как ... punktlerin tan'laymız.Имя файла bo'liminde faylg'a at qoyamız, tip fayla bo'liminde "*.htm" ken'eytpesin beremiz. OK tu'yimesin basamız. Web xujjet (gipertekstli xujjet) tayar.

Bul xujjetni ashıp ko'riw ushın:

- пуск →программы →Internet Explorer buyırıqlari'n tan'laymız.
- Brouzer ashılǵ'annan keyin файл→Открыт buyrug'ın beremiz;
- Обзор tu'yimesi arqalı ashılıwı kerek fayl atın ko'rsetemiz;
- OK tu'yimesin basamız;

Ekranı ko'rinip turg'an hu'jjetin' denesinde ha'zir tek g'ana "Hu'jjet denesi" degen so'z ko'rinedi. Bul jaratılǵ'an Web-betliktin' hu'jjet denesine mag'lıwmatlar kiritiw ushın Internet Explorer brouzeri avtomat tu'rde Bloknot redaktorınan paydalanadı ha'm HTML kodın ko'rsetedi. «Hu'jjet denesi» so'zi ornına kerekli mag'lıwmatlardı qoyıw ushın:

- Вид→в виде HTML menyuları tan'lanadı;
- <body>...</body> tegları arasına kerekli mag'lıwmatlar teglar arqalı ornalastırıladı;

- файл→Сохранит buyrig'ı beriledi;
- Brouzer aynasına o'temiz (Alt+TAB).

Eger usı ko'riniste html kodına o'zgerisler kiritsek ha'm brouzerge qayıtıp Вид→Обновит punktlerin yaki F5 tu'ymesin bassaq, brouzer jan'a kodlardı o'zine qamtıydı.

Tiykarg'ı teglar dizimi:

<P>	Abzatsı ko'rsetiw
 	Jan'a qatarg'a o'tiw
<H1>den <H6>shekem	Zagolovkalar o'lshemlerin ornatiw
	SHriflar o'lshemlerin ha'm ren'in ornatiw atributları
<center>	Tekstı ortada jaylastırıw
COLOR	Tekst ren'i
SIZE	Tekst razmeri
	Nomerlengen dizim
	Nomerlengen yaki markerlengen dizim elementleri
<DK>	Anıqlamalar dizimi
<DD>	Anıqlamalar dizimindegi terminlerdi tu'sindiriw
<TABLE>	Mag'lıwmatlardı qatar ha'm bag'analarda jaylastırıw atributları

	ali'gn –qorshap turg'an tekstlerge salıstırıp tablitsanı ornatiw background -fong'a su'wret ornatiw bgcolor –fon ren'i sellpadding -tablitsa torı ha'm tekstler arasındag'ı aralıq
<TH> <TR>	Bag'ana atributları Tablitsa qatari'n anıqlaydı. Atributları Ali'gn –qatardı gorizental ornatiw Vali'gn –qatardı vertikal ornatiw Bgcolor –fon ren'i Background -fong'a su'wret ornatiw
<TD>	Tablitsa yacheykaları Atributları Ali'gn –qatardı gorizental ornatiw Vali'gn –qatardı vertikal ornatiw

	Bgcolor –fon ren'i Background -fong'a su'wret ornatiw
<HR>	Gorizantal sızıq ornatiw Atributları Ali'gn –gorizantal ornın anıqlaw Width –brouzer aynasında sızıq enin protsente yaki piksellerde beriw
	Betlikke su'wretler ornatiw Atributları src –fayl atın yaki URLin ko'rsetiw height –biyikligin piksellerde beriw width –enin piksellerde beriw ali'gn –tekstlerge salıstırg'anda grafikalıq elementtin' ornalasıwı border –grafikalıq elementlerdi ramkige alıw alt –su'wret tolıq ju'klenbesten aldın su'wret ornında ko'rini
<background>	Suwretti fon etip qoyıw
<bgcolor>	Fon ren'in beriw
<a>	Giperbag'ıt ornatiw

Giperbag'ıtlar ko'rsetkishi so'z, bir neshe so'z yaki ha'r qıylı o'rinisler bolıw mu'mkin. Tiykarınan eki tipke ajratıladı. Tekstli ha'm grafikalıq. Giperbag'ıtlar ornatiw ushın brouzerge ko'rsetkish ha'm bag'darlawshı adresti ko'rsetiw lazım. Bul <a> tegi arqalı a'melge asırıladı. <a> bir parametrge iye (href) ha'm qosımsha URL adres ko'rsetiledi. Mısalı **http://www.karsu.uz/index.htm** ha'm aqırına sha'rtli tu'rde tegi qoyıladı.

** Ko'rsetkish **

Basqa hu'jjetlerge giperbaylanıslar ornatiwdan tısqarı, bir hu'jjet bo'limlerine de baylanıslar ornatiw za'ru'rligi tuwılıw mu'mkin. Mısalı, u'lken ko'lemdegi

elektron qollanba mazmunında bo'limlarga giperbag'itlar ornatiw. Ishki baylanisti ta'miyinlew ushin da'slep ko'rsetkish, keyin usi ko'rsetkishke giperbag'it ornatiladi. Misali elektron qollanbani''n' mazmunini bo'liminde turip 5-bo'limine baylanis ornatpaqshi bolsan'iz da'slep 5-bo'limge barip atama qoyamiz.

` `

Keyin hu'jjet basina qollanba mazmunini kiritilip? 5-bo'lim degen jerine:

` 5-bo'lim `

Endi hu'jjet basindagi "5-bo'lim" so'zine bassaq, brouzerde 5-bo'lim teksti ko'rsetiledi. Freymler (Frames)

Brouzer maydanin bir neshe 4 mu'yeshli kishi oblastlarga bo'ledi ha'm ha'r bir oblastqa bir-birine g'a'rezsiz htm hu'jjetleri ju'klenedi.

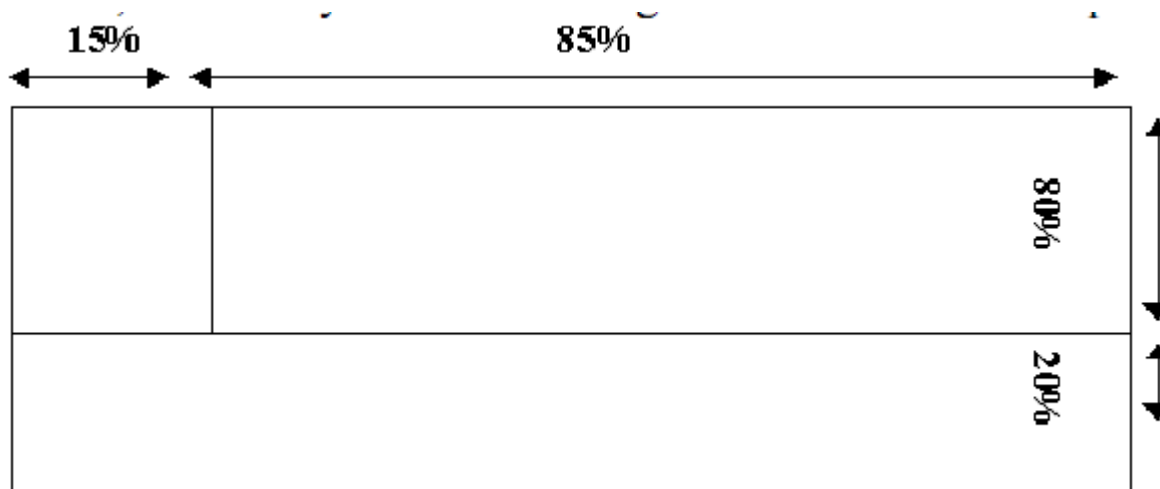
Freymnar za'ru'riyatı:

Brouzer bir oblastin turip, 2-oblastina hu'jjetlerdi ju'klew;

Basqa oblastında qanday informatsiyalardıń turıwınan baylanıssız 1-oblastta da'slepki informatsiyani''n' turıwı

Brouzerge informatsiyalar toplamın qolaylı ko'riniste ornalasti'ri'w.

Mısalı, brouzer aynasın to'mendegi ko'riniste bo'liw talap etilsin.

Bul korinis HTML tilinde tomendegishe jaziladi.

```
<FRAMESET ROWS="80%,20%">  
<FRAMESET COLS="15%,85%">  
<FRAME SRC="fayl1.htm">  
<FRAME SRC="fayl2.htm">  
<FRAMESET>  
<FRAMESRC="fayl3.htm">  
</FRAMESET>
```

HTML de islew boyınsha biraz oqıw qollanbalar, elektron qollanbalar bar, al biz Web sayt jaratıwda Macromedia Dreamweaver programmasınan paydalanıwdı u'yrenemiz [3-5].

4-§. Html hu'jjetini'n' du'zilisi ha'm dynamic html

ken'eytpesi

Html-hu'jjeti hu'jjetin' tiykarg'i' teksti ha'm belgilew teglerinen ibarat. Belgilew tegleri a'piwayi' simvollar jiynag'i'nan payda bolg'an. Html hu'jjeti du'zilisi boyinsha a'piwayi' tekst fayli. Woni payda yetiw ushin qa'legen tekst redaktorinan paydalani'w mu'mkin. Misal ushin "Bloknot"da Barliq Html hu'jjetleri ani'q berilgen strukturag'a iye.

1. <HTML> tegi menen baslang'an boli'wi' ha'm sa'ykes ra'wishte </HTML> tegi menen tamamlani''wi' sha'rt. Bul jup tegler brouzerge html-hu'jjeti yekenligin bildiredi.

2. Html-hu'jjet atamalar bo'limi ha'm hu'jjetin' tiykarg'i' bo'liminen payda bolg'an bolip, wolar da usinday ta'rizge keltiriledi. Atamalar bo'limi <HEAD> tegi menen baslani'p ha'm </HEAD> tegi menen tamamlanadi'. Atamalar usi tegler arasi'nda kiritili'wi' kerek ha'm uliwma xabarg'a iye boli'wi' mu'mkin. Bul bo'lim wo'z ishine <TITLE> ha'm </TITLE> teglerin alg'an boladi'. Bul tegler arasi'nda hu'jjetin' yen' tiykarg'i' atamasi' keltiriledi. WINDOWS wortali'g'i'nda islewshi ko'p brouzerler bul atamadan brouzer aynasi'ni'n' atama qatari'n tolti'ri'w ushin paydalani'ladi'.

3. Hu'jjetin' tiykarg'i' teksti hu'jjetinin' tiykarg'i' bo'liminde kiritiledi. Wol <BODY> ha'm </BODY> tegleri arasi'nda jaylasadi'.

Joqaridag'i' keltirilgen 4 jup tegler HTML-hu'jjetinin' tiykarg'i' strukturasi'n ani'qlaydi.

<HTML>, <HEAD>, <BODY> tegleri kiritilmese de brouzer da'stu'ri wolar qayjerde boli'wi' kerekligin ani'qlap aladi'. <TITLE> tegi bolsa za'ru'riy yesaplanadi'. Biraq zamanago'y brouzerler bul teg bolmasada qa'telikke ali'p kelmesten isley beriw mu'mkin.

Sog'an qaramastan web-betlerdi jaratiw waqti'nda bul tegler tu'sirilip qaldi'ri'lmag'ani' maqsetke muwapi'q.

Yen' a'piwayi'' html-hu'jjetine misal;

```
<HTML>
```

```

<Head>
<Title> hu'jjettin' atamasi' </Title>
</Head>
<BODY> Ekrang'a usi' tekst shi'g'ariladi'. </BODY>
</HTML>

```


Na'tiyjede ekrang'a joqaridag'i' ko'rinis payda boladi' [5].

Teg atributlari. Tegler atributlardan paydalanadi'. Atributlar bul qosimsha tegti tolti'ri'wshi so'zler bolip, bir-birinen probeller menen ajratilip turiladi'. Yeger tegte bir neshe atribuq qollani'lsa, wol halda wolar da bir-birinen probel yag'niy bos worin menen ajratilip jaziladi'. Ayrim atributlar atribut ma'nisin ko'rsetiwdi talap qiladi'. Bul ma'nis qosimsha so'zden "=" belgisi menen ajratiladi'. Atributtin' ma'nisi « ” » belgisi ishinde jazili'wi' kerek, biraq ayrim hallarda wolarsiz da jazili'wi' mu'mkin. Jabiliwshi tegler hesh qashan atributqa iye bolmaydi. Atributli teglerge misal:

```

<body bgcolor="#000000" text="#FFFFFF" background="rain.gif"><frame
src="file.html"

```

Dynamic HTML ken'eytpesi.HTML waqt o'ti'wi' menem quramalasi'p baradi'. HTML dizaynlari da rawajlani'p baradi'. DHTML (Dynamic HTML) - HTML xujjetni'n' jan'a dizayni esaplanadi' . Ol to'mendegi jan'ali'qlardi a'melge asi'radi'

HTML - xujjetni ko'riwde mu'mkin bolg'an waqiyalar sani'n ken'eyti'ri'w.

HTML - xujjetke oni'n' mas elementni'n' parametri bolg'an formatlaw stilini,yag'niy ha'rip o'lshemi, tekst ren'i, abzats sheginiwleri ha'm basqada imkani'yatlardi kiritiw.

Stilli formatlaw, HTML xujjet ishinde tekstti dakumentlesti'ri'w, variantlardi su'wretlew ushin xizmet qiladi'. Bul bolsa HTML ishinde jeke tarizde shriftlardi ha'm oni o'lshemini, abzats sheginiwlerin elementlerini'n' ramkasi', ren'lerin ha'm basqalari'n beriw mumkinshiligin tuwdiradi'. Brauzer programma ko'rip shig'atug'i'n waqiyalar sani'n ko'beyti'ri'w hujjet dizaynini jaqsilawg'a ali'p keledi. Bunday imkani'yatlar, ya'g'ni DHTML andozani' qollaw tek MS Internet Explorer 4.0 tan baslap amelge asi'riladi'. Eski brauzer DHTMLdi qollanbawlig'i' ha'm mu'mkinligin este saqlaw lazim [3-5].

JUWMAQLAW

XXI a'sir xabar ha'm texnologiyalar a'siri yesaplanip bu'gingi ku'nimizdi komyuter ha'mde internet tarmaqlarisiz ko'z aldimizg'a keltire almaymiz.

Internet arqali' biz wo'zimizge kerek bolg'an mag'liwmatlardi qisqa waqitlar ishinde ali''wi'miz mu'mkin. Internetten kiriw ushin web brouzerler da'rwaza waziypasi'n wo'teydi. Brouzersiz internet tarmag'i'ndag'i' web- betlerdi ashiw, ko'riw ha'm basqa web betlerge wo'tiw imkani' joq. Waqittin' wo'ti'wi' menen web brouzerlerdin' paydalani'wshilarg'a qolayli ha'm jetilisen versiyalari islep shig'i'lmaqda. Internet bul sheksiz imkani'yatlarg'a iye. Biraq bul imkani'yatlardan paydalani'w ushin saytlardi jaratiw menen baylani'sli usillardi u'yreniw worinli.

Joqarida HTML tili pu'tkil ja'ha'n tori ushin tiykar ha'm baza yekenligin aytip wo'tken yedik. Turaqli ra'wishte internetten paydalani'p kelsekte web brouzer ha'mde web-betlerdi jaratiw a'piwayi' paydalani'wshi ju'da' quramali'. Sonliqtan Web-betlerdi jaratiw ushin HTML tilin jaqsi biliw kerek. Bul til WWW din' yen' belgili tillerinen biri bolip yasaplanadi'. Biz internet tarmag'i'ndag'i' web betlerdi ko'ri'wi'miz ushin WWW dep atali'wshi servisten paydalanamiz. Paydalani'wshi web betti wo'zi qa'legendey qilip jaratiw imkani'yatina iye. Bunda kerekli teglerdi wo'z worninda qollana bilse jetkilikli. HTML tilinde jazilg'an har qanday mag'liwmat ya'ki foto, video ko'rinishlerdi web-brouzerlersiz woqiw qiyin.

Brouzerdin' tiykarg'i' waziypasi' paydalani'wshi talabina muwapi'q ma'nzildi internetten qiyinshiliqsiz tabiw imkani'n jaratip beriw bolip yesaplanadi'.

Sonida aytip wo'tiw kerek ashiliwshi ha'm jabiliwshi teglerge de u'lken a'hmiyet qaratiw kerek.

Bu'gingi ku'nde paydalani'p ju'rgen saytlarimizda a'piwayi' "Bloknot"larda jaratilsa da arnawli da'stu'rlew tiller tiykari'nda jaratilg'an. Bularg'a misal yetip HTML, XML, XHTML, WML tillerin atap wo'tsek boladi'. Bulardin' ishinde yen' ko'p qollani'latug'i'ni HTML tili bolip yasaplanadi'.

PAYDALANI'LG'AN A'DEBIYATLAR

1. Maraximov A.R, Raxmanqulov S.I. Internet va unnan foydalanish asosilari. Toshkent, 2001.
2. Axmedov A., Tayloqov N. Informatika: Darislik. Toshkent. O'zbekiston. 2001.
3. Shapran E. Web-sahifa yaratish: 2001.
4. Abduqodirov A., Xaitov A., Shodiyev R. Axborat texnologiyalar: Darislik. Toshkent. O'zbekiston. 2001.
5. Shaposhnikov Igor. HTML 4: BXB-Peterburg. 2002.
6. G'ulomov S.S va boshqalar. Axborat sistemalar va texnologiyalar: Yoqori oqish orni talabalari ushun darislik. Toshkent. Sharq. 2000.
7. Google – www.google.com
8. Yahoo! - www.yahoo.com